

# **AS QUINTAS FEIRAS, NO NORTE DÍA A DÍA...**

Comunicación presentada no I Congreso Internacional "O Exilio Galego", Arquivo da Emigración Galega, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 24-29 de setembro de 2001

Autora:

**MARGARITA LEDO ANDIÓN**

**Universidade de Santiago de Compostela**



ARQUIVO DA EMIGRACIÓN GALEGA

*Aínda non é a fin nin o principio do mundo*

*Calma, é apenas un pouco tarde*

*M.A. Pina*

Radio e exilio. Un medio pobre nun non-lugar, o exilio. Unha organización pobre, a Unión do Pobo Galego (UPG), situada na liña de sombra onde non chega o vento. Un país pobre, con imaxe de pobre, coma todo país de emigración, e con fragmentos de resistencia, coma restos cos que construír a súa existencia, a súa escolla, a súa intervención na historia en devalo.

A experiencia da radio da que lles vou falar situou o nacionalismo galego contemporáneo no punto de mira de todas as preocupacións. De procurarlle paralelismo, ou unha certa xinea no exilio republicano, voume para México, para a emisión dos domingos á mañá na que os locutores se despedían dicindo: Carlos Velo, de Cartelle; Lois Soto, de Vilanova das Infantas –despois xa, Lois Soto, de Podente–. Voume para a Emisora XESM e para os 10 anos de programas antifascistas ata que un ministro de Información e Turismo, Fraga Iribarne, o colocou no punto de mira da súa escopeta de caza: “llevan muchos años injuriando a la Patria”, replicoulle a Xosé Luís López Cid cando quixo mediar para erguer o secuestro de *Vieiros*, a revista que editaron cando non puideron seguir co programa de radio, no aeroporto de Barajas.

Canto a min, eu só podo senón falar do exilio dende unha perspectiva fenomenolóxica, atravesada pola miña experiencia do exilio e por un exilio diferente ao que provoca a derrota na Guerra Civil. Un exilio consecuencia da militancia na UPG, un exilio decidido como parte dun programa que na altura chamabamos de liberación nacional e social. Aos 23 anos pasei á clandestinidade. Pasei á clandestinidade no seguimento dunha acción de propaganda –de innovación tecnolóxica nos modos de chamar a atención e de acceder a lugares difíciles para a propaganda–, unha acción que foi considerada polo Réxime un “acto de guerra”. E ditouse orde de “caza e captura”. Era xullo de 1974. En setembro fun enviada ao Portugal pos-25 de abril, ao país que podería converterse na nosa primeira fronteira exhibida, no lugar de proba da relación cun Outro, tan preto/tan lonxe, que apenas sabía nada da categoría nodal que adoptaba para nós, comunistas galegos, a reivindicación da nación.

Oficialmente retornaría en novembro de 1976, para ir até o Tribunal de Orden Público (TOP), en Madrid. Ás agachadas crucei non unha, coma Lois Soto, senón 7 veces 7 o Miño e mais a raia seca. Velaí as coordenadas en que deberán encadrar o meu relatorio. Na fin, e aínda que xa é un pouco tarde, escoitarase o programa do 16 de xaneiro do 75, emitido polas ondas da radio pública portuguesa no seo do espazo *O norte día a día*, e quero que sexa ese programa o que conste nas actas. Como memoria sonora de que existiu o exilio contemporáneo.

Canto á radio, eu que me tiña formado para o exercicio do xornalismo escrito en Barcelona, sempre utilicei esa posibilidade como un soporte alternativo, como o lugar onde a voz humana adquire o seu nivel máis alto de credibilidade e de empatía, como o Medio máis hipertáctico e directo, como a máis versátil, como a luva que lle acae a un obxectivo como o da axitación. No 1973 participei en Lugo, na SER, no espazo *Galicia Sempre* –cuxa sintonía, o Himno do antigo reino de Galiza, identificaba o noso espazo semanal no Radio Clube Português– e no 1985 en Barcelona, dende unha emisora pirata, detrás da que estaba Olegario Sotelo, rubricaba un espazo completamente in, *A raia do indio*, cuxa cabeceira era un agasallo de Luís Seoane, dunha das súas “comunicacións” na radio en Bos Aires e que me dedicara na desaparecida Librería Alonso, da Praza do Campo de Lugo, xusto o ano que eu remataba a carreira. Entre ambas as dúas miñas incursións na radiodifusión, a emisión, as quintas feiras, sete trinta horas, dende as ondas do Radio Clube Português.

Vou esquivar adrede certos residuos de lirismo, ese pensarme a min propia nos tempos do exilio como unha personaxe diferente da que agora lles está a falar; vou coutar calquera sorte de emoción persoal, e non porque ensaie achegas de tipo histórico –que non me cómpre nin estaría en condicións de facer– senón porque considero ese percurso, o exilio, como natural. Porén, o valor que lle apoño ten máis que ver con certos síntomas da incompreensión e dos atrancos que tivo, no seu mesmo proceso de definición e na súa práctica, a esquerda marxista, que incorporara na loita antifascista e democrática a cuestión nacional. E como non adoito ocultar as fontes, vou darlles, chegado o momento, un, dous, tres nomes.

Denantes de continuar –e aínda que quizabes aparezan datos abondosos sobre o exilio en México, p.e. na comunicación de Elixio Rodríguez– quero expresarlles a miña débeda, tanto no método coma no optimismo, en pensar o imposible, en mudar unha peza de lugar para que as cousas poidan avanzar, precisamente a aquel equipo de “axit-prop” que se foi entrenzando arredor do Padroado da Cultura Galega no México e ao camarada de meu, Lois Soto, en particular.

En certo xeito eu baixei do *Sinaia* ou do *Ipanema* e topeime no peirao de Veracruz, nun non-lugar que só iría acollendo perfil recoñecible a través da acción. Eles editaran xa no 44 *Galicia bajo el terror*; nós organizamos no setembro de 1975 un mitin no Cinema Batalla –con todas as organizacións da esquerda portuguesa, até o PCP– contra dos consellos de guerra; eles artellaran a Alianza Nazonal Galega; en Porto, na sede do Movimento Democrático Português (MDP), presentábase a Asamblea Nacional-Popular Galega (ANPG) –por certo, Vilas Nogueira fora, digamos, o conselleiro portavoz–; eles sacaban o *Boletín de Información Galega* (monolingüe), nós achegabamos ao “interior” (Galiza) os clixés da prensa clandestina e dende territorio amigo o programa no RCP. Eles, cando os tempos ían andados, fixeron *Vieiros*; nós, en edición coidada, as “Bases Constitucionais” para un pacto federal ou un cómic lindísimo, deseñado polo Xan Casabella, con todas as cores, que pasou pola raia seca. Aos corenta anos de *Vieiros*, no 1989, nós titulabamos aquela empresa como “O último organizador colectivo”:

Refuxiados no México, opoñentes que cren na unidade entre experiencia e mais conciencia, entre atitude a mais opinión como parte da idea transformadora do real, un grupo de galegos republicáns resposta ao cese das súas transmisións radiofónicas cunha labazada precisa e altiva: o artellamento dunha revista interdisciplinaria –da Ciencia á Literatura, compría recalcar–, de autores –de letra e de imaxe, compría remachar–, con director artístico –Arturo Souto–, plural no texto e cun perfil editorial fincando na pedra, no buxo, nos metais para que os obxectivos de base foran xa guieiro e todos souberan que tocaban unha revista galega de nación.

Como para eles, Porto era para min o lugar para a propaganda, a infraestrutura de apoio ao interior e o establecemento de redes de boas relacións, relacións boas que foran tecendo o pano sutil do recoñecemento e para o que moito me serviu o lectorado de galego na Facultade de Letras –o doutor Oscar Lopes como Decano–, o grupo coimbrán dos Anibal Almeida, dos Joaquim Namorado, e entre eles un personaxe tirando sempre de min pola man: o Viale Moutinho.

A primeira fronteira, cara ao interior e cara ao exterior. A seguridade, a solidariedade, o efecto multiplicador: porque a primeira función da propaganda –sábena vostedes ben– vai cara aos nosos, cara aos que están a loitar en calquera lugar; a propaganda establece un núcleo de afectos que vai contra do desexo de resignación, que combate o desexo de morte. E nesta función precisase de igualdade, cómpre contar con medios coma os máis e porque contas con medios coma os máis comezas a pensar que tes folgos dabondo para construír a túa posición. Xa es coma os que falan dende a Pirenaica –despois escoitaremos a Concha– ou dende Radio Moscú. Eres coma o Manuel Alegre dende Alxer.

Confésolles que eu tentárao xa, dende París, mentres era estudante e maoísta. Por aló debeu ficar rexistrada a miña visita –xunto co meu colega Cirilo, da Escola de Xornalismo de Barcelona– á Embaixada de Albania para proporlles facer un programa antifascista. Lémbrome do café que nos deran e da frase xa tipificada e optimista do funcionario albanés: “En canto as masas comezan a se mover...”

Un exilio, díxenlles, diferente do republicano. Eu era, de feito, unha “sen papeis”. Eu andaba fóra de historia porque non viña dunha organización recoñecíbel, porque o meu pano de fondo era unha tea de araña que Paula Martíns –un dos meus alcumes– ía articulando de modo fragmentario, de modo continxente e cun aquel de melancolía entre siglas que se chamaban, por esta orde de aparición: LUAR, MES (dende o CIDAC), MDP, MFA, PCP, e a través de institucións, por exemplo a Universidade do Porto –para onde as editoriais galegas enviaron un pacote de fondos–, a Cooperativa Arvore, a Fundação Gulbenkian –que financiou as I Jornadas de Cultura Galega no Porto–, a librería Leitura ou o estanco de Caminha –onde se vendía a nosa prensa clandestina–, e a través de persoas que se chamaron Avelás Nunes/Oscar Lopes; Calvet de Magalhaes ou Cal Brandao, o gobernador do Porto, membro do PSP, que foi unha figura central cando, após o verán do 1975, comezou a persecución do estranxeiro por parte da Policía Judiciaria. En fin, sempre entre todos eles, o Viale Moutinho.

O programa de radio naceu, coma todo, do contacto directo e, aínda que brevísimo no tempo, ten dúas etapas. Unha primeira en que intervén, cabo da miña voz, a dun locutor portugués que, alén dalgunhas noticias, fai a presentación: No *Norte día a día*, as quintas feiras falamos de problemas que dixeran respecto ao pobo galego. E unha segunda etapa, xusto a partir do programa que imos escoitar, na que falo soamente eu. Coma todo o que ten que ver co silencio, a desaparición da voz do locutor profesional non é inocente e voules contar que foi o que pasou:

Un individuo de nome Basilio García foi dereitiño ao Cuartel da Rexión Militar do Norte –deduzo que quen lle dá o contacto, sen saber da misión, é o capitán Fortes– cunha teima pencha: acalar estes 15 minutos escasos semanais de emisión. O primeiro que enarbora é que vai en contra da “unidade” e quere que desapareza, polo menos, a voz do portugués. Para que non se pense –di– que Portugal nos ampara a nós (ao nacionalismo galego, enténdase ben). Consegue isto último e que eu teña que facer entregar do guión completo de cada programa para que o seu contido sexa revisado pola autoridade.

O espazo, porén, segue avante. Até que o capitán Fonseca, á fronte da dinamización cultural do MFA, ás dúas semanas dá orde de parar a emisión. Paula Martíns –eu– pide unha entrevista, que ten lugar no cuartel xeral en presenza do meu valedor, o tenente coronel Corvacho. Tomo coñecemento, entón, deste ir e vir dun fantasioso informador que mesmo lle deixa caer que eu podería ser da policía franquista. “Éo vostede?, guinda de súpeto o Fonseca. Eu só lle respondo, cun lixeiro acaneo da testa, que non.

E o programa continúa até que un acontecemento exterior, a tentativa de golpe militar do 28 de marzo –coñecida como a do RALIS, por ser o destacamento que, con Denis de Almeida á fronte, primeiro se enfrontou á reacción–, era preludio da operación preparada por Frank Carlucci, dende a Embaixada americana, para acabar coas perspectivas de revolución.

O programa era de tipo informativo, feito cos “medios a bordo”, dunha atacada e sen posibilidades de regravación. Axiña se van decatarse de que o binomio actualidade/proximidade pretendía mesturarse coa análise, coa explicación de contexto e mais cun certo desleixo polo inimigo. A fórmula de contrarios usábase a cachón. Así, se se falaba da prensa clandestina, inmediatamente se daban novas sobre a represión, e así por aí adiante... No Arquivo Sonoro do CCG poden escoitar, por exemplo, o programa do 30 de xaneiro do 1975, case que monográfico, sobre o 25 cabodano do pasamento de Alfonso R. Castelao e a prohibición de varias conferencias: dende a organizada pola asociación “Amigos da Cultura” de Pontevedra e até a do “Valle Inclán” de Lugo onde, por certo, ían falar Beiras, Casares e Ferrín. Abofé que eran outros tempos. A música do programa dedicado a Castelao? Por suposto, *A Internacional*. Eran, definitivamente, outros tempos.

O sistema, simple e recoñecíbel, estruturaba o mundo en dous: os malos e os bos. E un aquel de formato estándar –lonxe das imprecacións da axitación– escolleuse para fortalecer esa función de organizador colectivo que lle apoñiamos, dende Lenin, aos medios de comunicación.

E agora, dende o Radio Clube Portugues, falamos para o pobo galego.